

מעדני שבת

פרשת ואתחנן תשפ"ג

גליון שנ"ז

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

דברים הקשים לשכחה

איתא בגמ' (עירובין נ"ד.) אמר רבי אלעזר מאי דכתיב 'וענקים לגררתין' אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר שאינו מהודק עליו אלא רפוי בריוח, וכך האדם הוא נעים ומרוצה לבריות, ונראה ואינו נראה שאינו יוצא ובא כמעט לשוק אלא יושב על תלמודו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. וכתיב 'לחיו כערוגת הבשם' אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכבושם זה שהכל מתבשמין בה תלמודו מתקיים ואם לאו אין תלמודו מתקיים. וכתיב 'לחת אבן' אם אדם משים עצמו את לחיו כאבן זו שאינה נמחית מרוב דריכת אנשים עליה, כך לחיו (פיו) אינם מתעייפין מלחזור על תלמודו וללמד לאחרים תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. אמר רב מתנה מאי דכתיב 'וממדבר מתנה' אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו.

עוד איתא שם אמר רב הונא מאי דכתיב 'חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלקים' אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת ואיכא דאמרי שמסרחת ואוכלת תלמודו מתקיים בידו, רש"י מפרש שדורסת ואוכלת מיד לאחר הריגתה ואינו מקפיד על תענוגים, אלא אוכל בשר בלא תבלין, וכן שאר עינוגין. וכן מסרחת היינו מי שאינו הולך אחר גבהות לקוץ במאכלו אם לא נתבשל כל צרכו. פשט אחר כתב רש"י שלאחר הריגתה אוכלת מיד כך תלמיד חכם מחזר על תלמודו מיד כשמקבלו מרבו, ומסרחת היינו שמנבל עצמו על דברי תורה.

איתא שם פתח פומיך כשאתה לומד כי היכי דתתקיים תלמודו שנאמר 'חיים הם למצאיהם' אל תקרי למצאיהם אלא למוציאיהם בפה, וכ"ה בשו"ע (יו"ד רמ"ו כ"ב).

עוד איתא שם אמר רב הונא מאי דכתיב 'הון מהבל ימעט וקבץ על יד ירבה' אם עושה אדם תורתו חבילות חבילות מתמעט ואם לאו קובץ על יד ירבה, אמר רבא ידעי רבנן להא מילתא ועברי עלה.

איתא בגמ' (סנהדרין כ"ו:) אמר עולא מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה, רש"י מפרש מחשבה הוא דאגת הלב על מזונותיו של אדם, ומועלת לשכח למודו. תוס' (מגילה ל"ב.) כתב שיש לשנות המשניות בזמרה וע"י כך היו נזכרים יותר. איתא בגמ' (נדרים כ"ב:) כל הכועס משכח תלמודו ומוסיף טיפשות.

איתא במדרש (שיר השירים א) מה כוס מלא שמן ונפל לתוכו טיפה של מים יצאת כנגדה טיפה של שמן, כך אם נכנס דבר של תורה ללב יצא כנגדו דבר של ליצנות, נכנס ללב דבר של ליצנות יצא כנגדו דבר של תורה.

האשכול (ס"ת דף ס':) כתב בסיום מסכת יש לומר עשרת בני ר' פפא כי יש בו קבלה להסיר שכחה. האליה רבה (רכ"ד) כתב שיש לומר ברכת אהבה רבה עד באהבה בכוונה ומסוגל מאוד להסיר שכחה. הכף החיים (קנ"ה י"ב) כתב שנשיקת ספר בפתחיתו וסגירתו הוה סגולה לזכרון. הצל"ח (ברכות ס"ד.) כתב ברכת התורה היא סגולה נפלאה שלא ישכח מה שילמוד. בספר ראשית חכמה כתב דהתופר בגדיו כשהוא לבוש קשה לשכחה.

כתיב (ד, ט) 'רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים', איתא בגמ' (מנחות צ"ט:) אמר ר"ל כל השוכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, שנאמר 'השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח וגו', רבינא אמר השמר ופן שני לאוין ניהו, רב נחמן בר יצחק אמר עובר בג' לאוין שנאמר 'השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח', יכול אפילו מחמת אונסו, ת"ל ופן יסורו מלבבך, במסירם מלבו הכתוב מדבר. איתא בגמ' (ב"מ ק"ז:) שלשה עשר דברים נאמרו בפת שחרית וחד מיניהו שתלמודו מתקיים בידו.

איתא בגמ' (הוריות י"ג:) ה' דברים משכחים את הלימוד, האוכל ממה שאוכל עכבר וממה שאוכל חתול, והאוכל לב של בהמה, והרגיל בזיתים, והשותה מים של שיורי רחיצה, והרוחץ רגליו זו על גבי זו, וי"א אף המניח כליו תחת מראשותיו. ה' דברים משיבים את הלימוד (דהינו מחזיר את הלמוד שנשכח הימנו) פת פחמין וכל שכן פחמין עצמן, והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח, והרגיל בשמן זית, והרגיל בין ובשמים, והשותה מים של שיורי עיסה, וי"א אף הטובל אצבעו במלח ואוכל. הפמ"ג (אר"ח ב' סק"א) מסתפק אם דוקא אצבע הסמוך לאגודל ואי של ימין דוקא. עוד איתא שם עשרה דברים קשים ללימוד העובר תחת האפסר של הגמל וכל שכן תחת גמל עצמו, והעובר בין שני גמלים, והעובר בין שתי נשים, והאשה העוברת בין שני אנשים, והעובר מתחת ריח רע של נבילה, והעובר תחת הגשר שלא עברו תחתיו מים מ' יום, והאוכל פת שלא בשל כל צרכו, והאוכל בשר מזוהמא ליסטרוון, והשותה מאמת המים העוברת בבית הקברות, והמסתכל בפני המת, ויש אומרים אף הקורא כתב שעל גבי הקבר.

המ"ב (ב' סק"ב) כתב המניח מלבושיו תחת מראשותיו משכח לימודו, ואפשר אם מניח דבר אחר המפסיק בין ראשו לבגדיו אין קפידא. וכן יזהר מללבוש ב' מלבושים יחד בפעם אחת כי קשה לשכחה. הקורא כתב שע"ג הקבר או המסתכל בפני המת משכח לימודו.

המנחת יצחק (ט' ח') כתב שיש שנוהגים לא לאכול מקצה האחרון של פת לחם, שזהו קשה לשכחה, ואע"פ שאין לזה מקור בגמ' מ"מ צריכין למיחש למאי דברייתא חוששין, כמבואר בספר חסידים (רס"א) שכל דבר שתופסין אותו בחזקת סכנה צריך למחש וה"ה לחשש שכחה.

הש"ך (יו"ד רע"ז) כתב שלא ילך אדם לחוץ ויניח הספר פתוח אם אין עליו מפה, וידוע לחכמי האמת שיש מלאך א' נקרא ש"ד והוא שומר דפין על מי שמניח ספר פתוח ויוצא משכח תלמודו. הערוך השולחן שם כתב דוקא כשיצא לרחוב אבל הנכנס מחדר לחדר או אפילו לחצר ולרחוב שלא על אריכת הזמן אין חשש בזה. השלמת חיים (יו"ד קס"ג) כתב שלכתחילה טוב לסגור הספר או לכסותו כולו, ויש ללמד זכות על מה שיש אנשים שמכסים רק חלק מהכתב דהוא לשעה קלה ויש היכר, שוב לא נקרא בזיון.

איתא בירושלמי (ברכות ה' א') אמר רבי יוחנן שהלומד בבית הכנסת לא במהרה הוא משכח, וכן הלומד בצנעה לא במהרה הוא משכח, וכן הלמד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח. א"ר תנחום הסובר תלמודו לא במהרה הוא משכח.

כתיב (ג, כג) 'ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר', רש"י מפרש 'לאמר' שאמר משה לפני הקב"ה איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו. השפתי כהן מפרש דכתיב לאמר כי הוא לימוד לכל הדורות כמבואר במדרש (תנחומא פרשה ד') שלא יאמר אדם הואיל וחולי שלו מסוכן ועשה דיתיקי (פירוש שטר צואה) וחלק כל אשר לו לא אתפלל עוד אלא יתפלל שאין הקב"ה פוסל תפילת שום בריה, שהרי משה עשה דיתיקי שנאמר 'ועריו נתתי לראובני ולגדי ולמכיר נתתי את הגלעד וגו' ואצוה אתכם וגו' ואת יהושע צויתי וגו', ועם כל זה ואתחנן אל ה'.

כתיב (ד, כט) 'ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך'. וקשה מדוע התחיל הקרא בלשון רבים 'ובקשתם' ומסיים בלשון יחיד 'ומצאת'. המשך חכמה מפרש דכללות ישראל המה כאדם אחד, וכל אחד מישראל אבר מן האדם הכללי. אבל רק כשיש להם דבקות במרכז מקור החיים האמיתית, חי העולמים יתברך, שאז המה כקוים היוצאים מן הנקודה המרכזית, ונמצא כי כל קו מחובר לחבירו בסיבת מקורם המרכז האמיתית, השי"ת. אבל כשחטאו, והם נסתרים מן השגחתו, אז כיון שאין להם דבקות בו יתברך, גם המה נפרדים זה מזה, ואין להם יחס ושיווי ודבקות. וזה שאמר להם 'ובקשתם' לשון רבים ואחרי שכולם יבקשו לעשות דברי הקב"ה ממילא הם כולם מחוברים אל חי העולמים וגם כן מחוברים זה לזה ונעשה כאדם אחד ולכן מסיים הקרא בלשון יחיד 'ומצאת'.

קרינן בהפטרה 'נחמו נחמו עמי יאמר כו' כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה', ואיתא במדרש רבה (איכ"ר א, נז) חטאו בכפליים שנאמר 'חטא חטאה ירושלים' ולקו בכפליים שנאמר 'כי לקחה מיד ה' כפליים בכל חטאתיה' ומתנחמים בכפליים שנאמר 'נחמו נחמו עמי'. בספר דעת סופר מפרש כי כלל ישראל כשחוטאים שולח ה' עונש כדי להחזיקם למוטב וזה מאהבתו אותם ורוצה בקיומם של ישראל משא"כ בשאר אומות שאינו חפץ בהצדקם. וזה כוונת המדרש שזה גופא שלקו בכפליים הוא הנחמה כי זה ראייה שהקב"ה חפץ בעמו ורוצה להטיב להם. ומפרש בזה מה שכתוב בירושלמי (ברכות ה' א') מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות, ומקשה ממגילת איכה שמסיים 'כי אם מאוס מאסתנו' ומתרגם הירושלמי 'השיבנו' תחת 'כי אם מאוס מאסתנו', וזה מה שאנו כופלים ואמרים השבינו בסוף המגילה עוד פעם, והביאור כי מה שהקב"ה מענש כלל ישראל הוא כדי להשיבם למוטב, ומזה ראייה שהוא חפץ בנו ולכן אומרים עוד פעם השיבנו מאחר שהוא התכלית של העונשים.

איתא במדרש (קהלת רבה פרשה ג) על הפסוק 'ראיתי את הענין אשר נתן אלקים לבני האדם לענות בו', ר' אבהו אמר זהו שאדם לומד תורה ושכחה, וזה לטובתו שאדם לומד תורה ושכח שאלו היה אדם לומד תורה ולא שכח היה מתעסק בתורה שתים שלש שנים וחוזר ומתעסק במלאכתו ולא היה משגיח בה כל ימיו, אלא מתוך שאדם לומד תורה ומשכחה אינו מזיז ואינו מזיע את עצמו בדברי תורה.

ובמדרש (משלי פרשה י) על הפסוק 'לא ירעיב ה' נפש צדיק', זה תלמיד חכם שמתעסק בחייו בדברי תורה ואם בשעת פטירתו נתעלם ממנו דבר אחד מתלמודו אינו נפטר עד שמלאכי השרת באין וסודרין אותו לפניו, בשביל שלא יהא לו בשת פנים לעתיד לבא לפני הקב"ה.

הספר טעמי המנהגים (עמוד תקמ"ג) כתב בשם שר מקוצי שפעם אחת בא אליו גילוי בחלום שעיקר הדבר שתופס בו היצר הרע את האדם הוא השכחה, כי אילולא השכחה היה כל אדם מתלהב לבבו לעבודת ה' ע"י זכירתו מאשר עבר עליו מיום הולדו אשר נעשו עמו פלאי פלאות אשר כח מי יוכל לספר. וסגולת המניעה מזה היא שכל אחד יחזיק את עצמו שהוא שכח וע"י זה ינצל מכח השכחה. וכתב שם עוד (עמוד תקי"ז) שהסתכלות בפני הצדיק מסוגל לזכרון.